

## رابطه بین برخی ویژگی های شرکت و حق الزحمه حسابرس

حسن مطرانلویی

کارشناسی ارشد حسابداری، گروه حسابداری، موسسه آموزش عالی حکیم نظامی قوچان، ایران. (نویسنده مسئول)

Hasan.matranluei@gmail.com

منصوره سادات غفاری

حسابرس اداره کل امور اقتصادی و دارایی خراسان شمالی، بجنورد، ایران.

Mansure.ghafari@gmail.com

شماره ۲۲ / بهار ۱۳۹۹ (جلد دوم) / صص ۱۳-۲۸  
چشم انداز حسابداری و مدیریت (دوره سوم)

### چکیده

با رشد رقابت در حرفه، موسسات حسابداری ضرورت ارائه خدمات با کیفیت هرچه بهتر و بهای کمتر به بازار را بیشتر دریافته اند. موسسات حسابداری برای رقابت بر پایه ایی به غیر از کیفیت و متفاوت کردن خدمات، به دنبال بهینه نمودن هزینه خود و بهترین پیشنهاد برای آن هستند؛ بدین ترتیب که هم درآمد خود را حداکثر سازند و هم کار را در شرایط رقابتی از دست ندهند. به همین منظور آگاهی از عوامل تاثیرگذار بر حق الزحمه حسابداری می تواند بسیار مفید باشد، ضمن اینکه با توجه به آشفتگی های خاص در بازار کار حسابداری، هیچ مبنای مشخصی برای تعیین هزینه حسابرس وجود ندارد و بعضاً قضاوت های حسابرسان منجر به پیشنهاد های ضد و نقیضی می گردد که تناسبی با یکدیگر ندارد. در پژوهش حاضر به بررسی رابطه بین ویژگی های شرکت و حق الزحمه حسابرس پرداخته شده است. در این مطالعه از اطلاعات ۲۰۱ شرکت فعال در بورس و اوراق بهادار تهران در طی بازه زمانی ۱۳۹۱ الی ۱۳۹۶ استفاده گردید، که برای تجزیه تحلیل داده ها و آزمون فرضیه ها از مدل رگرسیون و از نرم افزار Eviews استفاده شده است. نتایج حاصل نشان می دهد که بین پیچیدگی های حسابداری و حق الزحمه حسابداری رابطه مثبت و معنادار وجود دارد، همچنین بین پیچیدگی های کسب و کار و حق الزحمه حسابداری رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.

**واژگان کلیدی:** حق الزحمه حسابداری، نسبت دارایی های نامشهود، جریان نقد آزاد، دوگانگی مدیر عامل، اندازه شرکت.

### مقدمه

با شروع به کارهای شرکت های سهامی، مالکان اداره شرکت را به مدیران تفویض کردند. جدایی مالکیت از مدیریت منجر به تولد مشکل سازمانی مشهور به مشکل نمایندگی شد. برل و مینز<sup>۱</sup> (۱۹۳۲) و راس<sup>۲</sup> (۱۹۷۳) و پرایس<sup>۳</sup> (۱۹۷۶) از زوایای مختلف به این موضوع پرداختند و در نهایت جنسن و مکلینگ<sup>۴</sup> (۱۹۷۶) مبنای نظریه نمایندگی را مطرح نمودند. آنها مدیران

<sup>1</sup> Berle and Means, 1923

<sup>2</sup> Ross, 1973

<sup>3</sup> Prais, 1976

<sup>4</sup> Jensen, M. C, Mekling, w, 1976.

شرکت ها را به عنوان کارگزاران و سهامداران را به عنوان کارگزار تعریف کردند. کارگزاران لزوماً به نفع کارگزار تصمیم گیری نمی کنند. یکی از فرضیه های اصلی نمایندگی این است که کارگزار و کارگزار تضاد منافع دارند. بنابراین سهامداران باید مدیریت شرکت را کنترل کنند. فرض اساسی و مهم دیگر این است که تایید کارهای کارگزاران برای کارگزاران بسیار مشکل و پرهزینه است. هرچند به چند روش می توان منافع سهامداران و مدیران را هماهنگ نمود. تجربه نشان داده است یکی از با اهمیت ترین و در عین حال موثرترین روش، انجام حسابرسی مستقل است (حساس یگانه، یحیی، ۱۳۸۴).

حسابرسی معمولاً در شرایطی که روابط نمایندگی حاکم است برای کاهش تضاد منافع مطرح می شود. افزون بر آن، یکی از عوامل موثر بر نظام راهبری شرکتی انجام حسابرسی است. تفکیک کارگزار (مدیر) و کارگزار (مالک) و ذی نفعان در نظریه ذینفعان منجر به ایجاد شک و تردید در کارگزار (مالک) و یا ذینفع نسبت به عملکرد کارگزار (مدیر) می شود. این شبهه موجب برقراری سیستم پاسخگویی می گردد، که در آن کارگزار (مدیر) از طریق تهیه صورت های مالی که حاوی پیام هایی درباره عملکرد خوب به زبان حسابداری است، مستقیماً به کارگزار (مالک) و به طور غیر مستقیم به سایر ذینفعان، گزارش می کند. دریافت کنندگان صورتهای مالی، براساس اطلاعات مندرج در این صورت ها، تصمیماتی اتخاذ می کنند. بنابراین به دلیل احتمال انجام عمل غیراخلاقی، دستکاری اطلاعات توسط کارگزار (مدیر) و تاثیر نامطلوب بر ماهیت و کیفیت تصمیمات، حسابرس مستقل به عنوان نماینده کارگزار و ذینفعان برای تایید و گواهی کیفیت صورتهای مالی از جنبه حسابداری به کار دعوت می شود.

### پیشینه پژوهش

دسندر و همکاران (۲۰۱۱) در بررسی ارتباط بین ویژگی های حاکمیت شرکتی و حق الزحمه حسابرسی به این نتیجه رسیدند که خدمات حسابرسی و استقلال هیأت مدیره زمانی که مالکیت پراکنده است مکمل هم هستند، که به این اشاره دارد که مالکیت متمرکز و ترکیب هیات مدیره در نظارت بر مدیریت جانشین های مناسبی برای هم هستند و همچنین نتیجه گرفتند که بین ترکیب های هیات مدیره (استقلال و دوگانگی مدیرعامل) و حق الزحمه حسابرسی ارتباط وجود دارد.

رحمان خان و همکاران<sup>۱</sup> (۲۰۱۱) در پژوهشی، تمرکز مالکیت شرکت را روی حق الزحمه حسابرسی در اقتصاد های نو ظهور بررسی کردند. بنگلادش به عنوان یکی از نمونه های مورد استفاده است. تحقیقات قبلی نشان دادند که معناداری حق الزحمه حسابرسی در بنگلادش پایین است. همچنین، در بنگلادش بخش خصوصی توسط تمرکز مالکیت بالا کنترل می شود. تئوری نمایندگی پیش بینی می کند که در یک بازار کار، مدیران در وضعیتی با تمرکز مالکیت بالا، انگیزه کافی برای انجام حسابرسی زیاد را دارند، اما مدیران در اقتصادهای نوظهور، که بازار قوی ندارند، ممکن است انگیزه ای مشابه انگیزه بالا را نداشته باشند. نتایج تحقیق حق الزحمه حسابرسی با اسپانسر و تمرکز مالکیت شرکت رابطه منفی معنی داری دارد. این موضوع نشان می دهد که در بنگلادش، شرکت ها زمانی که به وسیله حامیان مالی و سهامداران نهادی کنترل می شوند، حق الزحمه حسابرسی کمی پرداخت می کنند.

فرگوسن و تیلور (۲۰۱۱) در پژوهشی به بررسی ارتباط بین هزینه های نمایندگی ناشی از جریان های نقدی آزاد و حق الزحمه حسابرسی مستقل در شرکت های استرالیایی پرداختند. نتایج نشان داد که ارتباط معناداری بین این دو وجود ندارد. آنان در تفسیر نتایج خود بیان کردند که ارتباط معناداری بین این دو وجود ندارد. آنان در تفسیر نتایج خود بیان کردند که استاندارد

<sup>1</sup> Rahman Khan

حسابرسی شماره ۲۰۲ استرالیا دلیل چنین نتیجه ای بوده که در آن ذکر شده، نقش حسابرس به عنوان یک مکانیزم حاکمیتی نباید فراتر از اطمینان دهی در مورد چارچوب گزارشگری مالی شناسایی شده گسترش یابد، بنابراین حسابرسان نیازی به لحاظ کردن ریسک مسائل نمایندگی ناشی از جریان های نقدی آزاد در حسابداری قانونی خود ندارند.

کیم و همکاران<sup>۱</sup> (۲۰۱۱) انگیزه مالکیت مدیر عامل و حق الزحمه حسابرسی بررسی کردند، که آیا انگیزه مالکیت مدیر عامل روی حق الزحمه حسابرسی اثر خواهد داشت؟ تحقیقات قبلی نشان می دهد که مالکیت مدیر عامل، انگیزه های مدیران اجرایی را در مدیریت سود برای سود های مالی شخصی زیاد می کند. اگر حسابرس انگیزه های مالکیت مدیر عامل در ارتباط با سود های هنگفت مشاهده کند، ریسک دستکاری و دیگر ریسک ها را در تصمیم گیری درباره حق الزحمه ترکیب می کند. آنها انتظار داشتند که ارتباط بین انگیزه مالکیت مدیر عامل و حق الزحمه حسابرسی مثبت باشد. نتایج با پیش بینی آنها هماهنگ است. آنها نشان دادند که اختیار خرید سهام مدیر عامل به طور مثبت با حق الزحمه حسابرسی پس از کنترل اقلام تعهدی غیر عادی و دیگر عوامل تعیین کننده حق الزحمه حسابرسی در ارتباط است. علاوه بر این، آنها نشان دادند که رابطه مثبت بین اهدای اختیار خرید سهام مدیر عامل و حق الزحمه حسابرسی برای شرکت هایی با حاکمیت شرکتی کارا تر کاهش می یابد.

آسک و هولم<sup>۲</sup> (۲۰۱۶) به بررسی عوامل موثر بر حق الزحمه حسابرسی برای شرکت های ذکر شده در بورس اوراق بهادار نزدیک پرداخته اند. نتایج نشان می دهد که حق الزحمه حسابرسی تا حد زیادی توسط پیچیدگی های حسابداری، پیچیدگی های تجاری با اطمینان توضیح داده شده است. نتایج همچنین نشان می دهد که ساختار مالکیت تأثیر زیادی بر نیاز نظارت ندارد. در مجموع نتایج شواهد بیشتری را در مورد تعیین کننده حق الزحمه حسابرسی ارائه می دهند.

شارما<sup>۳</sup> (۲۰۱۶) به بررسی تاثیر حاکمیت شرکتی بر فرآیند حسابرسی از طریق بررسی حق الزحمه حسابرسی در شرکت های دولتی پرداختند. در این تحقیق هیچ ارتباط معنی داری بین اکثر متغیرهای نظام راهبری شرکت و حق الزحمه حسابرسی مشاهده نشده است که نشان می دهد اداره کنندگان شرکت دولتی به تضمین اضافی حسابرس به دلیل نظارت دقیق قانون گذار (دولت) نیازی ندارد. تحقیق همچنین به ارتباطی منفی بین استقلال کمیته حسابرسی و حق الزحمه حسابرسی دست یافت که نشان می دهد حسابرسان با وجود یک کمیته حسابرسی مستقل، از تلاش و حق الزحمه خود می کاهند، زیرا آنها می پذیرند که چنین کمیته ای از ریسک گزارش گری مالی و کنترل شرکت می کاهد.

موسوی و همکاران (۱۳۹۴) به تبیین این مسئله پرداخته اند که آیا برخی ویژگی های حاکمیت شرکتی مانند استقلال هیئت مدیره، دوگانگی وظیفه مدیرعامل، مالکیت مدیریت، مالکیت سهامداران عمده بیرونی و کیفیت حسابرسی با وقوع تجدید ارائه صورت های مالی مرتبط است یا خیر، و این ارتباط چگونه می باشد. نمونه این تحقیق را ۴۰ شرکت (۹۸ سال - شرکت) تشکیل می دهد. این نمونه شامل یک گروه از شرکت های با تجدید ارائه صورت های مالی و یک گروه کنترل از شرکت های بدون تجدید ارائه صورت های مالی است که به روش مطابقت جفتی بر اساس اندازه و صنعت مشابه انتخاب شده اند. به منظور تجزیه و تحلیل داده ها، رگرسیون لجستیک مورد استفاده قرار گرفته است. نتایج نشان می دهد تنها میان کیفیت حسابرسی و تجدید ارائه صورت های مالی در سطح اطمینان ۹۵ درصد رابطه مثبت معناداری وجود دارد.

احمدی و رمضان احمدی (۱۳۹۵) هدف محققان در این پژوهش بررسی برخی مکانیزم های حاکمیت شرکتی همچون مالکیت نهادی و تمرکز مالکیت و اثرات آن بر حق الزحمه حسابرسی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار در دوره شش

<sup>1</sup> Kim

<sup>2</sup> Ask and Holm

<sup>3</sup> Sharma

ساله ۱۳۸۷-۱۳۹۲ می باشد. با تطبیق تلفیق داده ها، کل تعداد مشاهدات ۴۰۸ مشاهده از ۶۸ شرکت بوده است. متغیر وابسته این پژوهش حق الزحمه حسابرسی بوده که لگاریتم طبیعی حق الزحمه حسابرسی است. متغیرهای مستقل مالکیت نهادی و تمرکز مرکز بوده که مالکیت نهادی میزان مالکیت سهامداران نهادی (سازمانها، بانکها، شرکتهای سرمایه گذاری و...) را در کل شرکت نشان می دهد و تمرکز مالکیت که برابر است با حاصل جمع مالکیت سهامداران بالای ۵ درصد است. برای آزمون فرضیه ها از روش داده های تابلویی با در نظر گرفتن اثرات ثابت استفاده شده است. نتایج پژوهش بیانگر وجود رابطه مثبت و معنادار بین مالکیت نهادی و حق الزحمه حسابرسی است. فلذا نتایج این پژوهش با توجه به اینکه مالکیت نهادی می تواند اثرات بااهمیتی بر افزایش ریسک حسابرسی و در نتیجه افزایش حق الزحمه داشته باشد، می تواند مورد استفاده مدیران، شرکت ها، محققان قرار گیرد.

معاضدی و همکاران (۱۳۹۶)، یکی از ملاحظات و ساز و کارهای اساسی در زمینه مدیریت، کنترل و نظارت بر امور شرکت های سهامی عام، بر پایی کمیته های حسابرسی است. این کمیته طی قرن بیستم به منظور ایجاد ارتباط بین مدیریت و حسابرسی مستقل تشکیل شد که به رغم پیشینه هفتاد ساله کمیته حسابرسی در کشورهای توسعه یافته روند تشکیل آن در ایران کند بوده است. هدف از این پژوهش، شناخت و آشنایی بیشتر با نقش و جایگاه کمیته حسابرسی و بررسی ارتباط میان ایجاد این کمیته با حق الزحمه حسابرسی و دیگر عوامل موثر در حق الزحمه این خدمات حسابرسی بوده است. با بررسی مطالعات مختلف در این زمینه به نقش موثر کمیته حسابرسی در شرکت های سهامی عام پی برده و اینکه وجود کمیته حسابرسی کمک زیادی به افزایش کیفیت صورت های مالی می نماید و در نهایت اینکه کمیته حسابرسی می تواند در میزان حق الزحمه حسابرسی موثر باشد. اما در کشور ما، عدم بکارگیری اختیاری کمیته حسابرسی توسط شرکت ها از یک طرف و عدم وجود الزامات قانونی از طرف نهادهایی مثل بورس اوراق بهادار، باعث روند کند شکل گیری آنها در شرکتها گردیده اما با الزام به رعایت منشور کمیته حسابرسی و منشور فعالیت های حسابرسی داخلی از طرف سازمان بورس اوراق بهادار در سال ۱۳۹۱، امید است با پررنگ تر کردن نقش کمیته حسابرسی دانا، مستقل و فعال بتوان انتظار داشت که ایجاد و بکارگیری کمیته حسابرسی در سالهای آینده، روندی افزایشی داشته باشد و این کمیته بتواند نقش بسزایی در کمک به حسابرسی و افزایش کیفیت صورت های مالی ایفا نماید.

خدادادی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی به بررسی تاثیر ساختار مالکیت بر حق الزحمه حسابرسی شرکت های پذیرفته در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته اند. و از متغیر مالکیت خانوادگی، مالکیت دولتی، مالکیت نهادی و مالکیت مدیریت، به منزله ساختار مالکیت موثر بر حق الزحمه حسابرسی، استفاده شده است. در همین راستا برای تبیین ارتباط بین ساختار مالکیت و حق الزحمه حسابرسی، چهار فرضیه تدوین شد. به همین منظور، داده های مربوط به شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران برای دوره زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵، جمع آوری شدند و از الگوی رگرسیونی داده های ترکیبی برای آزمون فرضیه ها استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که مالکیت خانوادگی و مالکیت دولتی اثر معناداری بر حق الزحمه حسابرسی دارند، اما نتایج پژوهش برای تاثیر مالکیت نهادی و مالکیت مدیریت بر حق الزحمه حسابرسی معنادار نبوده است.

سعیدی سوق و اقبالی (۱۳۹۷)، در پژوهشی به بررسی تأثیر ساختار مالکیت شرکت و اندازه موسسه حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می پردازند. در این تحقیق ساختار مالکیت از دو جنبه نهادی و دولتی بررسی شد و ۵۴۱ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۳۹۴ به عنوان نمونه انتخاب گردید. برای آزمون فرضیه های تحقیق از تحلیل داده های تابلویی (پانل دیتا) استفاده شده است. یافته های

تحقیق حاکی از تأثیر منفی میزان مالکیت نهادی بر دستمزد حسابرسی و همچنین تأثیر منفی مالکیت دولتی بر حق الزحمه حسابرسان کوچک است.

ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۷)، با توجه به اهمیت وظیفه حسابرسان در جهت اعتباردهی به صورت های مالی و اینکه ترکیب سهامداران از اصلی ترین عوامل داخلی نظام راهبری شرکت ها بوده، لذا هدف اصلی این پژوهش، بررسی تأثیر ساختار مالکیت بر حق الزحمه حسابرسی و اظهارنظر حسابرسان مستقل در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می باشد. با آزمون فرضیه های جداگانه پژوهش و با استفاده از رگرسیون چند متغیره به روش داده های ترکیبی برای ۶۹ شرکت در دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۹۰ مشخص گردید که مالکیت سهام توسط سرمایه گذاران نهادی، تأثیر مثبت معناداری بر حق الزحمه حسابرسی شرکت ها دارد. همچنین نتایج پژوهش نشان می دهد که مالکیت سهام توسط سرمایه گذاران نهادی با صدور اظهارنظر مشروط حسابرسی دارای رابطه منفی معناداری می باشد. و بین مالکیت مدیریت با حق الزحمه حسابرسی و اظهار نظر مشروط حسابرسان رابطه معناداری مشاهده نگردید.

محمودزاده و برنگی (۱۳۹۷)، آگاهی از نحوه تعیین حق الزحمه حسابرسی هم برای صاحبکار و هم برای حسابرس مهم است و تنها راه تضمین تداوم ارایه این خدمات اعتبار بخش، حصول اطمینان از منافع اقتصادی برای ارایه کنندگان خدمات حرفه ای یعنی حسابرسان است. لذا مطالعه فرآیند مربوط به عوامل موثر بر حق الزحمه حسابرسی جهت ارایه مدلی مناسب برای تعیین حق الزحمه حسابرسی حائز اهمیت می باشد. از این رو پژوهش حاضر با هدف، تأثیر ساختار مالکیت بر هزینه حق الزحمه حسابرسی انجام شده است. در این پژوهش تعداد ۱۰۱ شرکت از میان شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران برای یک دوره ۶ ساله بین سال های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۴ مورد بررسی قرار گرفته اند. جهت آزمون فرضیه های پژوهش از مدل رگرسیون خطی چند متغیره و روش آماری مورد استفاده داده های پانل و برای تجزیه و تحلیل از نرم افزارهای SPSS و Eviews استفاده شده است. خلاصه یافته های نشان دهنده این است که بین سطح مالکیت نهادی با هزینه حق الزحمه حسابرسی رابطه مثبت و بین سطح مالکیت دولتی با هزینه حق الزحمه حسابرسی رابطه منفی وجود دارد.

### فرضیه های پژوهش

با توجه به مبانی نظری و سوال های تحقیق، فرضیه های این تحقیق به شرح ذیل است:  
فرضیه اول: بین پیچیدگی های حسابداری (نسبت دارایی های نامشهود و جریان نقد آزاد) و حق الزحمه حسابرسی رابطه معنادار وجود دارد.

فرضیه دوم: بین پیچیدگی های کسب و کار (دوگانگی مدیر عامل و اندازه شرکت) و حق الزحمه حسابرسی رابطه معنادار وجود دارد.

### روش پژوهش

روش پژوهش، مجموعه ای از قواعد، ابزار و راه های معتبر (قابل اطمینان) و نظام یافته برای بررسی واقعیت ها، کشف مجهولات و دستیابی به راه حل مشکلات است. پژوهش حاضر از حیث هدف پژوهش، از جمله پژوهش های کاربردی است. پژوهش های کاربردی پژوهش هایی هستند که نظرها، قانونمندی ها، اصول و ففونی که در پژوهش های پایه تدوین می شوند را برای حل مسائل اجرایی و واقعی به کار می گیرد. در پژوهش های کاربردی، تأکید بر تأمین سعادت و رفاه توده

مردم و مطلوب بودن فعالیت است و یافته های آن نیز به میزان بسیار زیاد قائم به زمان و مکان هستند (دلاور، ۱۳۸۶). و همچنین از نظر طبقه بندی بر مبنای روش و ماهیت از نوع پژوهش های همبستگی است که با استفاده از داده های مشاهده شده انجام می شود. در پژوهش همبستگی هدف اصلی آن است که مشخص شود آیا رابطه ای بین دو یا چند متغیر کمی (قابل سنجش) وجود دارد یا نه؟ و اگر وجود دارد اندازه و حد آن چقدر است؟ هدف از مطالعه همبستگی ممکن است که برقراری یک رابطه یا نبود آن و بکارگیری روابط در انجام پیش بینی هاست. مطالعه همبستگی تعدادی از متغیرهایی را که تصور می رود با یک متغیر پیچیده عمده مرتبط هستند ارزیابی می کند (خاکی، ۱۳۸۸).

## روش و ابزار گردآوری اطلاعات

یکی از ضروریات مهم هر مطالعه و پژوهش، وجود اطلاعات قابل اتکاء و سرعت و سهولت دسترسی به آن است. با داشتن این اطلاعات فرصتی برای محقق فراهم می شود که جریان مطالعه و تجزیه و تحلیل داده ها را برای ارزیابی اهداف و فرضیات پژوهش پیگیری نماید. همچنین محقق این امکان را به دست می آورد که با صرف حداقل هزینه و وقت به اهداف مورد نظر دست یابد. روش های کتابخانه ای در تمامی پژوهش های علمی مورد استفاده قرار می گیرد، ولی در بعضی از آنها در بخشی از فرآیند پژوهش از این روش استفاده می شود و در بعضی از آنها موضوع پژوهش از حیث روش، ماهیتاً کتابخانه ای است و از آغاز تا انتها متکی بر یافته های پژوهش کتابخانه ای است. در این پژوهش، روش گردآوری اطلاعات مربوط به ادبیات پژوهش، اطلاعات مربوط به فرضیه ها، روش کتابخانه ای (شامل اطلاعات موجود در هفته نامه ها، ماهنامه ها و سالنامه ها، کتب و مقالات مختلف و نشریات داخلی و خارجی) می باشد. اطلاعات مربوط به تئوری پژوهش از طریق مجلات، نشریات داخلی و خارجی گردآوری شده، و همچنین داده های مربوط به متغیرهای پژوهش از صورت های مالی حسابرسی شده شرکت های پذیرفته شده بورس اوراق بهادار تهران با استفاده از نرم افزار ره آورد نوین و مراجعه به سایت های مربوط به گزارش های مالی شرکتها استخراج گردیده است.

## جامعه آماری پژوهش

- کلیه شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، جامعه آماری پژوهش حاضر را تشکیل می دهند و فرضیه های مورد نظر در رابطه با این جامعه آماری مورد مطالعه و آزمون قرار خواهد گرفت. به علت گستردگی و حجم آماری جامعه و وجود برخی ناهماهنگی ها میان اعضاء جامعه، شرایط زیر برای انتخاب نمونه آماری قرار داده شده اند:
- ۱- قبل از سال ۱۳۹۱ در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته شده و تا سال ۱۳۹۶ در بورس فعالیت داشته باشند.
  - ۲- برخی از شرکت های پذیرفته شده در بورس شامل بانک ها، موسسات مالی، شرکتهای سرمایه گذاری مالی، واسطه گریهای مالی و شرکتهای هلدینگ که ساختار گزارشگری متفاوتی دارند، از نمونه حذف می شوند.
  - ۳- پایان سال مالی آن ها ۲۹ اسفند باشد.
  - ۴- شرکت ها در دوره مورد بررسی وقفه معاملاتی بیش از ۴ ماه نداشته باشند.

## متغیرهای پژوهش و نحوه اندازه گیری آنها متغیر وابسته

حق الزحمه حسابرسی: لگاریتم طبیعی حق الزحمه حسابرسی، لگاریتم طبیعی مبلغی است که شرکت طبق قرارداد با سازمان یا موسسه حسابرسی به منظور ارائه خدمات حسابرسی مستقل مطرح می شود (آسک و هولم، ۲۰۱۶).

### متغیرهای مستقل

#### ۱. پیچیدگی های حسابداری

نسبت دارایی های نامشهود: عبارت است از نسبت دارایی های نامشهود به کل دارایی های شرکت  $i$  در سال  $t$  (آسک و هولم، ۲۰۱۶).

جریان نقد آزاد: در این پژوهش از مدل لن و پولسن برای اندازه گیری جریان های نقد آزاد واحد تجاری استفاده می شود و بر اساس این مدل جریان های نقد آزاد از سود عملیاتی قبل از استهلاک و به کسر مجموع مالیات ها به اضافه هزینه بهره و سود تقسیمی پرداختی به دست می آید و با تقسیم بر مجموع دارایی ها استاندارد می گردد که از طریق رابطه زیر بدست می آید (آسک و هولم، ۲۰۱۶):

$$FCF = (INC - TAX - INTEXP - CSDIV) / ASSET$$

FCF: جریان نقد آزاد

INC: سود عملیاتی قبل از کسر هزینه استهلاک

TAX: مالیات بر درآمد

INTEXP: هزینه بهره

CSDIV: سود پرداختی به سهامداران عادی

#### ۲. پیچیدگی های کسب و کار

دو گانگی مدیر عامل: در صورتی که مدیر عامل جزء اعضای هیئت مدیره باشد، کد ۱ و در غیر این صورت کد صفر. اندازه شرکت: عبارت است از لگاریتم طبیعی کل دارایی های شرکت  $i$  در سال  $t$  (آسک و هولم، ۲۰۱۶).

### متغیرهای کنترلی

اهرم مالی: اهرم مالی بیانگر آن است که شرکت تا چه حد به تامین مالی از طریق ایجاد بدهی (استقراض) به جای افزایش سرمایه متکی است. نسبت های اهرمی، ابزارهایی جهت تعیین میزان احتمال قصور (ناتوانی) شرکت در ایفای تعهدات مربوط به بدهی هایش می باشند. این نسبت به صورت زیر محاسبه می گردد:

$$LEV = \frac{Liability_{i,t}}{Asset_{i,t}}$$

بازده دارایی ها: بازده مجموع داراییها را اندازه گیری می کند که به ازای یک واحد از منابع شرکت چه مقدار سود در طی یک سال حاصل شده است. در واقع بازده دارایی ها یک نسبت سود آوری را برای شرکت بیان می کند. این نسبت برای نشان دادن قدرت سودآوری شرکت، نسبت به جمع ارزش دفتری داراییها تهیه می گردد که خیلی از اوقات زمانی که بین دو یا چند شرکت در یک صنعت در اندازه های مختلف مقایسه می شود.



$$ROA = \frac{\text{Net income after tax}_{i,t}}{\text{Asset}_{i,t}}$$

### مدل رگرسیونی آزمون فرضیه

فرضیه اصلی اول: بین ویژگی های شرکت و حق الزحمه حسابرسی رابطه معنادار وجود دارد.  
فرضیه فرعی اول: بین پیچیدگی های حسابداری و حق الزحمه حسابرسی رابطه معنادار وجود دارد.

$$\text{LOGFEE}_{i,t} = \alpha + \beta_1 \text{IMPAIR}_{i,t} + \beta_2 \text{FCFA}_{i,t} + \beta_3 \text{LEV}_{i,t} + \beta_4 \text{ROA}_{i,t} + \epsilon_{i,t}$$

LOGFEE<sub>i,t</sub>: حق الزحمه حسابرسی

IMPAIR<sub>i,t</sub>: نسبت دارایی های نامشهود

FCFA<sub>i,t</sub>: جریان نقد آزاد

LEV<sub>i,t</sub>: اهرم مالی

ROA<sub>i,t</sub>: بازده دارایی ها

ε<sub>i,t</sub>: خطا

فرضیه فرعی دوم: بین پیچیدگی های کسب و کار و حق الزحمه حسابرسی رابطه معنادار وجود دارد.

$$\text{LOGFEE}_{i,t} = \alpha + \beta_1 \text{EXCOMP}_{i,t} + \beta_2 \text{LOGTOTASS}_{i,t} + \beta_3 \text{LEV}_{i,t} + \beta_4 \text{ROA}_{i,t} + \epsilon_{i,t}$$

LOGFEE<sub>i,t</sub>: حق الزحمه حسابرسی

EXCOMP<sub>i,t</sub>: دوگانگی مدیر عامل

LOGTOTASS<sub>i,t</sub>: اندازه شرکت

متغیرهای کنترلی

LEV<sub>i,t</sub>: اهرم مالی

ROA<sub>i,t</sub>: بازده دارایی ها

ε<sub>i,t</sub>: خطا

### آمار توصیفی

برای بررسی مشخصات عمومی و پایه ای متغیرها (سری ها) جهت برآورد و تخمین الگو و تجزیه و تحلیل دقیق آنها برآورد آماره های توصیفی مربوط به متغیرها لازم است. مهمترین مشخصه مرکزی یک توزیع میانگین و مهمترین مشخصه پراکندگی آن واریانس می باشد در عمل برای تشخیص میزان پراکندگی یک توزیع از جذر واریانس یعنی انحراف معیار استفاده می کنیم. به وسیله این مشخصات می توان دیدی کلی در مورد مقادیر هریک از متغیرها بدست آورد مقدار آماره های توصیفی متغیرهای تحت بررسی در این پژوهش شامل شاخصهای مرکزی (میانگین و میانه)، شاخص های پراکندگی (واریانس و انحراف معیار)، شاخص های توزیع (چولگی و کشیدگی) و مقادیر کمینه و بیشینه می باشد.



## آزمون F لیمر

به منظور گزینش یکی از روش های داده های تابلویی و یا داده های تلفیقی از آماره اف لیمر استفاده شده است. به عبارت دیگر آماره اف لیمر تعیین می کند که عرض از مبدا جداگانه برای هر یک از شرکت ها وجود دارد یا خیر. در صورتی که در بین مشاهدات، ناهمگنی یا تفاوت های فردی وجود داشته باشد، از روش داده های تابلویی و در غیر این صورت از روش داده های تلفیقی استفاده می شود. زیرا فقط داده ها روی هم انباشت شده و تفاوت بین آنها لحاظ نشده است.

## آزمون هاسمن

اگر پس از آزمون F لیمر، فرضیه صفر رد شده باشد، این پرسش مطرح می شود که روابط را می توان در قالب کدام یک از روش های آثار ثابت و یا آثار تصادفی بررسی کرد. آزمون هاسمن این موضوع را مشخص می کند. فرضیه صفر (روش آثار تصادفی) در این آزمون به این معنی است که ارتباطی بین جزء اخلاص مربوط به عرض از مبدا و متغیرهای توضیحی وجود ندارد و از یکدیگر مستقل هستند. درحالی که فرضیه مقابل (روش آثار ثابت) به این معنی است که بین جزء اخلاص مورد نظر و متغیر توضیحی همبستگی وجود دارد. بنابراین در صورت رد فرضیه صفر از روش آثار ثابت و در غیر این صورت روش آثار تصادفی استفاده می شود.

## آزمون عدم خود همبستگی باقیمانده ها

جهت آزمون خود همبستگی بین باقیمانده ها از آزمون دوربین واتسون استفاده می گردد. آماره دوربین واتسون محدود به دامنه  $0 \leq DW \leq 4$  می باشد. که اگر مقدار آماره صفر شود، خود همبستگی کامل مثبت و اگر ۴ شود، خود همبستگی کامل منفی بین پسماندها وجود دارد. اگر این مقدار حدود ۲ باشد، خود همبستگی وجود ندارد (بدری، ۱۳۸۹). در پژوهش حاضر از این آزمون برای تشخیص وجود و یا عدم وجود خود همبستگی استفاده شده و در صورت وجود، خود همبستگی به وسیله جزء AR یا با استفاده از روش حداقل مربعات تعمیم یافته (GLS) برطرف می شود.

## بررسی ناهمسانی واریانس

یکی از موضوعات مهم در اقتصاد سنجی، موضوع واریانس ناهمسانی است. واریانس ناهمسانی به این معناست که در تخمین مدل رگرسیون مقادیر جملات خطا دارای واریانس های نابرابر هستند. در واقع ما در تخمین رگرسیون که با استفاده از روش حداقل مربعات معمولی انجام می شود ابتدا فرض می کنیم که تمامی جملات خطا دارای واریانس های برابر هستند و بعد از آن که مدل را تخمین زدیم سپس با استفاده از یک سری روش ها و تکنیک ها به بررسی این فرض می پردازیم و این که آیا واقعا در مدل ما واریانس همسانی وجود ندارد؟ ولی در مورد کارهای عملی اقتصاد سنجی همواره دو مسئله برای محقق پیش می آید: (۱) با توجه به آن که مقادیر جملات خطا در جامعه ی اصلی قابل مشاهده نمی باشد چگونه می توان به وجود واریانس ناهمسانی در مدل پی برد؟ (۲) در عمل بسیار غیر محتمل است که دقیقا تمامی واریانس های جملات خطا با یکدیگر برابر باشند و معمولاً واریانس ها مقداری با یکدیگر تفاوت دارند. بنابراین سوال طبیعی که اینجا مطرح می شود این است که آیا معیاری آماری وجود دارد که میزان نابرابری واریانس ها را اندازه گیری کند تا با استفاده از آن بتوانیم بگوییم که اگر میزان نابرابری واریانس ها از مقداری بیشتر باشد مدل ما مشکل واریانس ناهمسانی دارد. برای پاسخگویی به سوال فوق باید گفت

که اقتصاددانان از روش های گوناگونی استفاده می کنند که می توان برای مثال آزمون بروش پاگان و آزمون وایت و آزمون پارک را نام برد که البته یکی از پرکاربردترین روش ها آزمون وایت است. برای بررسی وجود ناهمسانی واریانس جملات اخلاص، از آزمون وایت (White) استفاده شده است. با استفاده از آماره F (فیشر) براحتی می توان قضاوت کرد که مدل، ناهمسانی دارد یا خیر. به این صورت که اگر احتمال مربوط به آماره F (Prob (F- Static)) بیشتر از سطح خطا (آلفا) باشد، فرضیه  $H_0$  رد نشده و لذا همسانی واریانس پذیرفته می شود. در صورتیکه خلاف این شرط محقق شود و مدل ناهمسانی داشته باشد برای رفع آن می توان از روش کمترین مجذورات تعمیم یافته (GLS) استفاده کرد.

## تجزیه و تحلیل فرضیه ها فرضیه اول

بین پیچیدگی های حسابداری (نسبت دارایی های نامشهود و جریان نقد آزاد) و حق الزحمه حسابرسی رابطه معنادار وجود دارد.

جدول (۱): نتایج تجزیه و تحلیل داده ها جهت آزمون فرضیه اول

متغیر وابسته (حق الزحمه حسابرسی)					
p-value	آماره t	انحراف استاندارد	ضریب	متغیر	
۰/۰۰۰۰	۱۰/۶۵۸۰۳	۰/۲۳۸۸۱۹	۲/۵۴۵۳۳۸	C	ضریب ثابت
۰/۰۰۰۰	۶/۵۰۴۶۲۵	۰/۰۹۰۰۷۷	۰/۵۸۵۹۱۵	IMPAIR	نسبت دارایی های نامشهود
۰/۰۰۰۰	۶/۲۷۱۵۱۳	۰/۰۳۵۰۸۱	۰/۲۲۰۰۱۴	FCFA	جریان نقد آزاد
۰/۰۰۰۰	۳/۰۵۳۵۱۵	۰/۰۰۱۱۶۱	۰/۰۰۳۵۴۴	LEV	اهرم مالی
۰/۰۰۰۰	۴/۳۲۲۴۲۲	۰/۰۹۰۴۹۹	۰/۳۹۱۱۷۵	ROA	بازده دارایی ها
۲/۸۵۵۵۲۲	F-statistic	۲/۲۷۶۵۷۵	آماره دوربین واتسون		
۰/۰۰۰۰	Prob (F-statistic)	۰/۶۴۲۵۹۰	ضریب تعیین تعدیل شده		
$\text{LOGFEE} = 2.54533776214 + 0.585914889898 * \text{IMPAIR} + 0.220013517088 * \text{FCFA} + 0.00354389729596 * \text{LEV} + 0.391174521569 * \text{ROA} + [\text{CX}=\text{F}]$					

با توجه به نتایج حاصل از آزمون مدل رگرسیون به شرح جدول فوق، مشاهده می شود که مقدار P-Value مربوط به آماره F که بیانگر معنی دار بودن کل رگرسیون است، برابر ۰,۰۰۰ بوده و حاکی از آن است که مدل در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار می باشد. ضریب تعیین تعدیل شده  $R^2$  برابر ۰,۶۴۲۵۹۰ بوده و بیانگر این مطلب است که تقریباً ۶۴٪ از تغییرات متغیر وابسته با متغیرهای مستقل مدل قابل تبیین است. و همچنین آماره دوربین واتسون ۲,۲۷۶۵۷۵ می باشد، که این مقدار بین ۱,۵ تا ۲,۵ است، که نشان دهنده عدم خود همبستگی بین متغیرها می باشد.

همچنین همانگونه که در جدول (۱) ملاحظه می شود، ضریب متغیر نسبت دارایی های نامشهود (IMPAIR) برابر با ۰,۵۸۵۹۱۵ و عدد معناداری (Prob) آن ۰/۰۰۰۰ می باشد. ضریب متغیر جریان نقد آزاد (FCFA) برابر با ۰,۲۲۰۰۱۴ و عدد معناداری (Prob) آن ۰/۰۰۰۰ می باشد. ضریب متغیر اهرم مالی (LEV) برابر با ۰,۰۰۳۵۴۴ و عدد معناداری (Prob) آن ۰/۰۰۰۰ می باشد. ضریب متغیر بازده دارایی ها (ROA) برابر با ۰,۳۹۱۱۷۵ و عدد معناداری (Prob) آن ۰/۰۰۰۰ می باشد. با

توجه به آماره t و p-Value این متغیرها، نتایج نشانگر معنی داری این ضرایب در سطح خطای ۵ درصد می باشد. این یافته ها نشان می دهد که بین پیچیدگی های حسابداری (نسبت دارایی های نامشهود و جریان نقد آزاد) و حق الزحمه حسابرسی رابطه معنادار وجود دارد.

### آزمون فرضیه دوم

بین پیچیدگی های کسب و کار (دوگانگی مدیر عامل و اندازه شرکت) و حق الزحمه حسابرسی رابطه معنادار وجود دارد.

جدول (۲): نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها جهت آزمون فرضیه دوم

متغیر وابسته (حق الزحمه حسابرسی)					
p-value	آماره t	انحراف استاندارد	ضریب	متغیر	
۰/۰۰۰۰	۹/۴۹۵۸۰۴	۰/۲۶۳۰۲۴	۲/۴۹۷۶۲۶	C	ضریب ثابت
۰/۰۰۰۰	۳/۳۷۷۵۷۷	۰/۱۶۴۹۳۴	۰/۸۸۶۹۴۳	EXCOMP	دوگانگی مدیر عامل
۰/۰۰۰۰	۷/۷۱۹۶۶۱	۰/۰۴۴۸۴۲	۰/۳۴۶۱۶۶	LOGTOTASS	اندازه شرکت
۰/۰۰۰۰	۵/۴۹۴۸۷۵	۰/۱۸۱۹۴۳	۰/۹۹۹۷۵۳	LEV	اهرم مالی
۰/۰۰۰۳	۳/۵۹۰۵۲۳	۰/۰۱۰۱۱۸	۰/۰۳۶۳۲۸	ROA	بازده دارایی ها
۳/۴۴۱۶۵۴	F-statistic	۲/۳۶۰۱۰۰	آماره دوربین واتسون		
۰/۰۰۰	Prob (F-statistic)	۰/۳۹۵۴۹۶	ضریب تعیین تعدیل شده		
$\text{LOGFEE} = 2.49762570813 + 0.886943448081 * \text{EXCOMP} + 0.346165731565 * \text{LOGTOTASS} + 0.999753137359 * \text{LEV} + 0.0363276785251 * \text{ROA} + [\text{CX}=\text{F}]$					

با توجه به نتایج حاصل از آزمون مدل رگرسیون به شرح جدول فوق، مشاهده می شود که مقدار P-Value مربوط به آماره F که بیانگر معنی دار بودن کل رگرسیون است، برابر ۰,۰۰۰ بوده و حاکی از آن است که مدل در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار می باشد. ضریب تعیین تعدیل شده  $R^2$  برابر ۰,۳۹۵۴۹۶ بوده و بیانگر این مطلب است که تقریباً ۳۹٪ از تغییرات متغیر وابسته با متغیرهای مستقل مدل قابل تبیین است. و همچنین آماره دوربین واتسون ۲,۳۶۰۱۰۰ می باشد، که این مقدار بین ۱,۵ تا ۲,۵ است، که نشان دهنده عدم خود همبستگی بین متغیرها می باشد. همچنین همانگونه که در جدول (۲) ملاحظه می شود، ضریب متغیر دوگانگی مدیر عامل (EXCOMP) برابر با ۰,۸۸۶۹۴۳ و عدد معناداری (Prob) آن ۰/۰۰۰۰ می باشد. ضریب متغیر اندازه شرکت (LOGTOTASS) برابر با ۰,۳۴۶۱۶۶ و عدد معناداری (Prob) آن ۰/۰۰۰۰ می باشد. ضریب متغیر اهرم مالی (LEV) برابر با ۰,۹۹۹۷۵۳ و عدد معناداری (Prob) آن ۰/۰۰۰۰ می باشد. ضریب متغیر بازده دارایی ها (ROA) برابر با ۰,۰۳۶۳۲۸ و عدد معناداری (Prob) آن ۰/۰۰۰۳ می باشد. با توجه به آماره t و p-Value این متغیرها، نتایج نشانگر معنی داری این ضرایب در سطح خطای ۵ درصد می باشد. این یافته ها نشان می دهد که بین پیچیدگی های کسب و کار (دوگانگی مدیر عامل و اندازه شرکت) و حق الزحمه حسابرسی رابطه معنادار وجود دارد.

## بحث و نتیجه گیری

با رشد رقابت در حرفه حسابرسی، موسسات حسابرسی ضرورت ارائه خدمات با کیفیت هرچه بهتر و بهای کمتر به بازار را بیشتر دریافته اند. موسسات حسابرسی برای رقابت بر پایه ایی به غیر از کیفیت و متفاوت کردن خدمات، به دنبال بهینه نمودن هزینه خود و بهترین پیشنهاد برای آن هستند؛ بدین ترتیب که هم درآمد خود را حداکثر سازند و هم کار را در شرایط رقابتی از دست ندهند به همین منظور آگاهی از عوامل تاثیرگذار بر حق الزحمه حسابرسی می تواند بسیار مفید باشد، ضمن اینکه با توجه به آشفتگی های خاص در بازار کار حسابرسی، هیچ مبنای مشخصی برای تعیین هزینه حسابرسی وجود ندارد و بعضا قضاوت های حسابرسان منجر به پیشنهاد های ضد و نقیضی می گردد که تناسبی با یکدیگر ندارد. در پژوهش حاضر به بررسی رابطه بین ویژگی های شرکت و حق الزحمه حسابرسی پرداخته شده است. در این مطالعه از اطلاعات ۲۰۱ شرکت فعال در بورس و اوراق بهادار تهران در طی بازه زمانی ۱۳۹۱ الی ۱۳۹۶ استفاده گردید، که برای تجزیه تحلیل داده ها از نرم افزار آماری Eviews استفاده شده است. نتایج حاصل نشان می دهد که بین پیچیدگی های حسابداری (نسبت دارایی های نامشهود و جریان نقد آزاد) و حق الزحمه حسابرسی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد همچنین بین پیچیدگی های کسب و کار (دوگانگی مدیر عامل و اندازه شرکت) و حق الزحمه حسابرسی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. این نتیجه با یافته های آسک و هولم (۲۰۱۶)، شارما (۲۰۱۶)، دسندر و همکاران (۲۰۱۱)، رحمان خان و همکاران (۲۰۱۱)، آنتونیو لویو مارتینز (۲۰۱۲) و احمدی و رمضان احمدی (۱۳۹۵) مطابقت دارد و با یافته های فرگوسن و تیلور (۲۰۱۱) فرگوسن و تیلور (۲۰۱۱) در تضاد است.

## پیشنهادهای حاصل از نتایج پژوهش

نتیجه فرضیه اول: با توجه به نتیجه بدست آمده از تجزیه و تحلیل داده های مربوط به آزمون فرضیه اول مبنی بر تاثیر مثبت و معنادار پیچیدگی های حسابداری بر حق الزحمه حسابرسی می شوند بیانگر این مطلب است که پیچیدگی های حسابداری موجب افزایش حق الزحمه حسابرسی می شوند بنابراین به سرمایه گذاران و اعتبار دهندگان پیشنهاد می شود در ارزیابی شرکت ها و اتخاذ تصمیم های سرمایه گذاری به میزان پیچیدگی های حسابداری نیز توجه نمایند.

نتیجه فرضیه دوم: با توجه به نتیجه بدست آمده از تجزیه و تحلیل داده ها مربوط به آزمون فرضیه دوم مبنی بر تاثیر مثبت و معنادار پیچیدگی های کسب و کار بر حق الزحمه حسابرسی می باشد. بیانگر این مطلب است که پیچیدگی های کسب و کار موجب افزایش حق الزحمه حسابرسی می شوند، نتایج حاکی از این است که با گذر زمان و شرایط اقتصادی مختلف و عوامل تاثیر گذار بر آن از جمله به دلیل تحریم های حاکم بر محیط اقتصادی شرکت های بورسی و به وجود آمدن وقفه های عملیاتی قابل ملاحظه برای پیچیدگی های کسب و کار در دوره های زمانی متفاوت نوسانات زیادی دارد. لذا پیشنهاد می شود، که سرمایه گذاران به این عوامل توجه بیشتری داشته باشند و آن را در تصمیمات منطقی خود لحاظ کنند.

## پیشنهادهایی برای پژوهش های آتی

۱. بررسی تاثیر ساختار مالکیت از جنبه تمرکز مالکیت بر رابطه پیچیدگی های حسابداری، پیچیدگی های کسب و کار، تضمین و حق الزحمه حسابرسی.

۲. بررسی تاثیر نقدینگی سهام بر رابطه پیچیدگی های حسابداری، پیچیدگی های کسب و کار، تضمین و حق الزحمه حسابرس.

۳. بررسی تاثیر پیچیدگی های حسابداری، پیچیدگی های کسب و کار، تضمین بر تصمیمات توزیع سود.

## منابع

- ✓ آذر، عادل، مؤمنی، منصور، (۱۳۸۶)، آمار و کاربرد آن در مدیریت، جلد دوم، انتشارات سمت.
- ✓ اعتمادی، حسین، (۱۳۷۸)، بررسی رابطه بین حق الزحمه حسابرسی و کیفیت سود در شرکت های پذیرفته شده بورس اوراق بهادار تهران، پژوهش های حسابداری مالی، دوره ۱، شماره ۱ و ۲، صص ۱۷-۳۳.
- ✓ اسلامی بیدگلی، غلامرضا، زارعی، حسین، (۱۳۸۲)، پژوهشی تجربی پیرامون روش های آماری در حسابرسی، بررسی های حسابداری و حسابرسی، دوره ۱۰، شماره ۳۳، صص ۱۰۷-۱۳۰.
- ✓ بنویدی، مجید، (۱۳۸۵)، حاکمیت شرکتی، تازه های جهان بیمه، شماره ۹۶، صص ۳-۲۱.
- ✓ تیموری، مرتضی، (۱۳۸۶)، بررسی ارتباط بین حق الزحمه غیرعادی حسابرسی و خطای برآورد اقلام تعهدی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار، بررسی های حسابداری، دوره ۱، شماره ۳، صص ۹۵-۱۱۱.
- ✓ حاجیها، زهره، (۱۳۸۹)، بررسی رابطه بین خطر ذاتی و کنترل در رویکرد حسابرسی مبتنی بر ریسک، حسابداری مالی، دوره ۲، شماره ۶، صص ۹۵-۱۲۰.
- ✓ حساس یگانه، یحیی، خالقی بایگی، احمد، (۱۳۸۳)، فاصله انتظاراتی بین حسابرسان و استفاده کنندگان از نقش اعتبار دهی حسابرسان مستقل، بررسی های حسابداری و حسابرسی، دوره ۱۱، شماره ۳۵، صص ۲۹-۴۴.
- ✓ حساس یگانه، یحیی، قاسمی، محسن، (۱۳۸۴)، محتوای اطلاعاتی کسری ذخایر مورد اشاره در گزارش حسابرسی، بررسی های حسابداری و حسابرسی، دوره ۱۲، شماره ۴۵، صص ۲۱-۳۹.
- ✓ خاکی، غلامرضا، (۱۳۸۸)، روش پژوهش با رویکردی به پایان نامه نویسی، انتشارات بازتاب.
- ✓ سجادی، سید حسین، لادن، ناصح، (۱۳۸۲)، سودمندی حسابرسی مستقل صورت های مالی، مجله بررسی های حسابداری و حسابرسی، دوره دهم، شماره ۳۳، صص ۶۵-۹۱.
- ✓ شیخ، زهرا، خوزین، علی، رضایی، یاسر، (۱۳۹۱)، بررسی رابطه بین وجود کمیته حسابرسی و حاکمیت شرکتی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، پنجمین کنفرانس ملی علوم مدیریت نوین، صص ۸۲-۱۰۶.
- ✓ علوی طبری، حسین، (۱۳۸۲)، رابطه بین مخارج صرف شده برای حسابرسی داخلی با حق الزحمه حسابرسی مستقل، رساله دکتری حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ✓ مجتهد زاده، ویدا، آقایی، پروین، (۱۳۸۳)، عوامل موثر بر کیفیت حسابرسی مستقل از دیدگاه حسابرسان مستقل و استفاده کنندگان، بررسی های حسابداری و حسابرسی، دوره ۱۱، شماره ۴، صص ۵۳-۷۶.
- ✓ موسوی، سیدرضا، جباری، حسین، طالب بیدختی، عباس، (۱۳۹۴)، حاکمیت شرکتی و تجدید ارائه صورت های مالی، پژوهش های حسابداری مالی و حسابرسی، دوره ۷، شماره ۲۵، صص ۱۰۳-۱۲۶.
- ✓ Antonio L, S. S. & Miller, (2012), Do Increased corporate governance, audit stements audited by a large Azchharmvssh unwilling to commit the management of operational profits through accounting choices or decisions, Accounting Forum 38 (1), 38- 54.

- ✓ Ask. Joakim and Holm. Mattias LJ, (2016), Audit Fee Determinants in different Ownership Structures, Uppsala University Department for Business Studies Supervisor Mattias Hamberg Master thesis in Accounting Auditing and Business Analysis, 30 Credits Spring Semester.
- ✓ Desnder, C. R., & Steiner, T. L. (2011), Managerial ownership and agency conflicts: A non linear simultaneous equation analysis of managerial ownership, risk taking, debt policy, and dividend policy, *Financial Review*, 34, 119–136.
- ✓ Dechow, P.M, R.G.Sloan, &A.P.Sweeney, (1995), Detecting Earning Management, *Accounting Review*, April, 193-225.
- ✓ Defond, M.L, J.R.Francis, and T.J.Wong, (2000), Auditor industry specialization and market segmentation: Evidence from Hong Kong. *AUDITING: A Journal of practice & Thory*; Spring, 49-66.
- ✓ Ferguson, A., Lennox, C. & Taylor, S. (2011), Audit Fee Rigidities in the Presence of Market Frictions: Evidence and Explanations, Working paper, University of New South Wales.
- ✓ Gul, Ferdinand A., J.Tsui, Charles J.P.Chen, (1998), Agency Costs and Audit Pricing: Evidence on Discretionary Accruals, Working paper, City University of Hong kong.
- ✓ Kim, Y., Li, H., & Li, S, (2011), CEO Equity Incentives and Audit Fees, [aaahq.org /AM2011/abstract.cfm? SubmissionID=2344](http://aaahq.org/AM2011/abstract.cfm?SubmissionID=2344).
- ✓ Jensen, M.C., Meckling, W, (1976), Thory of the firm: Managrial behavior, agency costs , and capital structure, *Jurnal of Financail Economics*, 3, 305-360.
- ✓ Menon, K. & D Williams, (2000), Long term trends in audit fee, *Auditing a Journal of practice and Thory*, March, 20 (1), 115-136.
- ✓ Namazi, M. (1985), Thorytical Developments of Principal Agent Employment Contract In Accounting: the Stste of the Art, *Jurnal Of Acconting Literatuer*, 4, 113-163.
- ✓ Nikkinen, Jussi & Petre Sahlstrom, (2005), Risk in Audit pricing: The Role of Firm-Spasific Dimensions of Risk, *Advance in International Acconting*, 19, 141-151.
- ✓ Palmrose, Z, (1986), Audit fees and auditor Size: Further evidence, *Jurnal of Acconting research*, 24, 97-110.
- ✓ Rahman Khan, A. & Mahboob Hossain, D. & Siddiqui, j, (2011), Corporate Ownership Concentration and Audit Fees: The Case of an Emerging Economy, *Advance in Accountin, incorporating Advances in International Account*, 27 (1), 125–131.
- ✓ Seok Woo Jeong, Kyueon Jung, Suk -Jun Lee; (2005), The effect of mandatory Auditor assignment and non -audit service on audit fees: Evidence from Korea *International Journal of Accounting*, 40, , 233-248.
- ✓ Simunic, D.A., (1980), the pricing of Audit Services: Thory and Evidence: *Jurnal of Acconting research*, Spring, 161-190.
- ✓ Sunder, Shyam, (1997), *Thory of Accounting & Control*, USA, Cincinnati: Southwest College.
- ✓ Sharma, S.S, (2016), Market response to product-strategy and capital-expenditure announcements in Singapore: Investment opportunities and free cash flow, *Financial Management*, 26, 82-88.

- ✓ Taylor, Mark .h. & Daniel T, Simon. (1999), Determinats of Audit Fee: The I mportance of Litigation, Disclosure and Regulatory Burdens in Audit Engagements in 20 Countries, The International Journal of Accounting, 34, 3, 375-388.